

‘De Zuidnederlandse dichtkunst in de 19e eeuw. Een synthetische waardering’

Albert Westerlinck

bron

Albert Westerlinck, ‘De Zuidnederlandse dichtkunst in de 19e eeuw. Een synthetische waardering.’
In: *Dietsche Warande en Belfort* 62 (1962), p. 87-98.

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/west021zuid01_01/colofon.htm

© 2004 dbnl / Albert Westerlinck

De Zuidnederlandse dichtkunst in de 19^e eeuw

Een synthetische waardering

Albert Westerlinck

Voor Gerard Knuvelder bij zijn 60e verjaardag, met bewondering en vriendschap.

Het tijdperk van de Zuidnederlandse dichtkunst dat zich uitstrekt tussen 1830 en 1890, is niet glorieus. Die vaststelling geldt voor de Nederlandse dichtkunst als geheel. Zowel in het Noorden als in het Zuiden vertonen de twee literaire fasen die dit tijdperk behelst - de romantische en de realistische - slechts weinig grote poëzie.

Alvorens ons bijzonder in de Zuidnederlandse dichtkunst te verdiepen, lijkt het ons wenselijk op de treffende overeenkomsten in aard, richting, en kwaliteit tussen de Noordelijke en Zuidelijke poëzie te wijzen.

Voor het geheel van de Nederlandse dichtkunst geldt, helaas, dat zij de ontzaglijke en complexe ervaringstotaliteit van de romantische beleving slechts gedeeltelijk heeft geassimileerd. De sprong in de grenzeloze diepten van de menselijke irrationaliteit, de dooltochten in de labyrinten der verbeelding, de roekeloze overgave aan de afgronden van het gevoel, de ontdekkingstocht in de werelden van sprookje, exotisme, mystiek, de radicale beleving van de vrijheid, dit zijn zovele ervaringen waarvan men in de poëzie der Nederlanden weinig sporen vindt. De grondtoon van de Nederlandse poëzie is gematigdheid, die zich soms wel eens camoufleert achter de retorische opgeschroefdheid van het woord. In het Noorden maken wij kennis met de romantiek van een tamme natie met burgerlijke zeden en beperkte horizon, in Vlaanderen met die van een halfontwikkeld volk dat slechts schamel persoonlijkheidsbesef vertoont. Misschien kan de werkelijkheidszin die de Nederlandse volksaard blijkt te kenmerken, hier remmend hebben gewerkt. Wie de zin voor poëtisch avontuur vergeefs zoekt, vindt in de plaats een sterk nationaal bewustzijn met ethisch verantwoordelijkheidsbesef. De nationale bezieling overheerst in Noord en Zuid, en zij onderwerpt de dichtkunst aan

een opvoedend didactisch doel. Deze gesteldheid wordt een belangrijke stimulans voor de hogere ontwikkeling van kunst en letteren, maar zij verengt de geestelijke horizon. Het algemeen-menselijke, op hoog niveau, is slechts in beperkte mate aanwezig.

Er zijn tussen de romantische poëzie van Noord en Zuid ook verschillen. Naast kleine schakeringen in gevoelsleven en thematiek, is vooral het verschil in taal- en stijlbeheersing van belang. Algemeen gezien, vertoont de dichtkunst van het Noorden rijker taalbezit, fijner taalgevoel, rijpere stijlbeheersing. Zij ontwikkelt zich ook in een artistiek-bewustere atmosfeer, terwijl in het Zuiden het esthetisch bewustzijn zich slechts traag ontwikkelt. De lezers van het Noorden behoren bovendien tot een hoger ontwikkelde burgerlijke stand, terwijl de meeste Vlaamse dichters, uit de volksklas gesproten, schrijven voor het gewone volk of voor een schamele elite uit de kleine burgerij, want de hogere burgerij is verfranst.

De realistische periode, die in de Nederlandse poëzie circa 1840 aarzelend aanvangt, heeft al evenmin een hoog en in Europees opzicht waardeerbaar peil bereikt. Zoals voor de romantiek geldt voor het realisme, dat het zin voor grootheid en doctrinaire volstrekt mist. In het Noorden zoals in het Zuiden ontwijkt het realisme alle extremen, alle radicale toepassingen van zijn kunstleer. Het wordt een zoetwaterrealisme, door conventies beperkt, door romantisch gevoel verzacht en door gemoedelijkheid gedempt. Duidelijk reageren de dichters van het realisme tegen de excessen van de romantici, hun sentimentaliteit, gezwollenheid, onwaarschijnlijkheid en retorische wijdlopiegheid, doch zij blijven meestal steken in een zeer beperkte en met zacht sentiment doordrongen schildering van de werkelijkheid. Zowel in Vlaanderen als in Noord-Nederland treffen de beperktheid van de milieuschildering, de begrensde van het gevoelsleven, de kleinburgerlijke matigheid in de observatie en kritische bejegening van het leven. Typisch is die neiging ook in de ironische humor, die na 1840 in beide gewesten van onze literatuur tot uiting komt. Het is de humor van een jonge generatie die haar romantische Weltschmerz al glim- of grimlachend relativeert en zonder veel moeite een positieve levensharmonie aanvaardt in de begrensde van het leven.

De meeste poëzie uit ons realistisch tijdperk is anecdotisch. Zij ontleent haar motieven aan het eenvoudige dagelijkse leven - de liefde, het huwelijk, de huiselijke omgang, de vroomheid, de natuur, het volksleven. Zij berust op waarneming, die haar scherpe nauwkeurigheid echter gemakkelijk prijsgeeft voor een neiging tot idealisering en doordrongen is met sympathie. Vooral in Vlaanderen, doch ook in het meer nuchter

geachte Noorden, overschrijdt het gevoel van de realist wel eens de grenzen van de sentimentaliteit - men denke aan de Genestet, de Lovelings en Dautzenberg - en vaak wordt het observatiebeeld met moralisatie vermengd. In heel het Nederlandse taalgebied scheen deze mengeling van zachte werkelijkheidsliefde en teder idealiserende gevoeligheid te beantwoorden aan de diepste behoeften van het lezende volk.

Is de gehele Nederlandse poëzie van de 19^e eeuw vóór de vernieuwingsbewegingen die zich Noordelijk rond 1880 en Zuidelijk rond 1890, parallel voltrokken, niet groot en heeft zij op Europees niveau weinig betekenis - het enige fenomeen, Gezelle, niet te na gesproken -, dat betekent geenszins dat zij onze belangstelling niet verdient. Die vaststelling geldt ook voor de Vlaamse poëtische erfenis uit vorige eeuw in het bijzonder.

Een der belangrijkste kenmerken van de Vlaamse dichtkunst in de 19^e eeuw is haar innige verbondenheid met de Vlaamse strijd. Er is geen dichter te vinden die de thema's van de nationale herwording niet heeft bezongen. Wij lezen in onze tijd nog weinig van deze duizenden strijdlieparen, tijdzangen, lierdichten en volksdeuntjes. Hoezeer wij ook van de diepe werkelijkheidszin van deze strijdende of belijdende nationale verskunst overtuigd zijn en in haar blijvende historische betekenis geloven, toch lijkt haar toon ons meestal te hoogdravend of sentimenteel om ons modern gevoel nog te behagen. Dit geldt ook voor de frisse, eenvoudige volkspoëzie, die men in het Zuiden meer aantreft dan in het Noorden, doch die meestal literaire gestileerdheid mist, en al evenzeer voor de sociale poëzie, die in onze gewesten veel vroeger dan in Holland tegen de ellende van het proletariërsleven protesteert, maar meestal het nodige vormtalent ontbeert om ons heden nog poëtisch te boeien.

Dichter bij ons staat de natuurpoëzie uit die tijd, al kan men zich afvragen of de meeste hedendaagse lezers, die in de technische civilisatie van onze tijd gevangen zijn, zich niet té ver van de natuur hebben verwijderd om deze eenvoudige, landelijke dichtkunst nog ten volle te genieten. De Vlaamse poëzie van de 19e eeuw is door en door landelijk. Vertoeven in de kleine wereld van deze dichtkunst is vredig wandelen doorheen het landelijke Vlaanderen, waar vanaf Van Duyse tot Van Langendonck de gouden korenvelden eeuwig golven, waar de boekwijt van Ledeganck en de tarwe van De Mont even eeuwiglijk ruisen, waar de groene weiden voor iedere dichterlijke blik eindeloos bloeien en met onnoemelijk bonte tapijten van liefelijk geurende bloemetjes zijn versierd. Daartussen slingeren, als in een wonderland, zilveren beekjes en kronkelen lommerige veldwegen, die de zalige wandelaar schaduwrijke verpozing of lust tot vrijage schenken. Daar bloeit de Dautzenbergse

hazelaar. In de verte liggen hier en daar hoeven verspreid of lokt een landelijke herberg aan de baan, waar af en toe een postwagen voorbijhobbelt, en ginder rijst een spitse dorpsstoren die van Maria Doolaeghe over Jan van Beers tot Victor dela Montagne het vrome Angelus klept. Boven dit beminnelijke Arcadia hangen onophoudelijk de zingende vogels in het zonnige uitspansel, in die onveranderlijk 'blauwe sferen' die men van Ledeganck tot Van Langendonck bezingen hoort.

Zulke wandeling in gezelschap van zo talrijke Vlaamse natuurdichters, van Maria Doolaeghe tot Pol de Mont, herinnert mij aan die stille en tevreden zomerzondagnamiddagwandelingen die ik in mijn jeugd samen met ouders en zuster in de velden rond ons dorp heb gemaakt, weliswaar enkel op die al te zeldzame zondagen waarop het weder zeer mooi was. Bij onze dichters echter zijn de lentes altijd glanzend mooi, de zomers schitterend en warm, de morgens zonnig en fris, de avonden stil en vredevol. Zonder somber regenweer, omnevelde horizonten, vuile en drassige wegen, snibbige wind, wispelturige temperaturen en mislukte oogsten, straalt Vlaanderen in deze poëzie, méér dan een halve eeuw lang, als één zonnige vakantiedag onder blauw azuur. Blijkbaar betrappen wij hier een algemeen verspreide dichterlijke illusie. Men kan om ze gedeeltelijk te verklaren beroep doen op de sinds eeuwen vigerende bucolische traditie, die in de poëzie van het Noorden schier ononderbroken heeft voortbestaan. Aan die aloude dichterlijke verbeeldingsnood heeft de romantische drang naar evasie in een idyllische wereld, nieuw voedsel gegeven. Van de romantische geest is immers universeel bekend, dat hij gaarne de werkelijkheid ontvlucht. Dit verklaart ook de hunkering van zovele Vlaamse dichters uit de 19^e eeuw naar die 'verre geboortegouw' (Dautzenberg) of 'dat verre gehucht' (Van Langendonck). Provincialisme, kunnen wij zeggen. Kleine gebondenheid aan de heimat! En wij hebben enigszins gelijk. Maar als wij moderneren, die toch niet zo provinciaal denken of niet romantischer zijn dan nodig is om een compleet mens te zijn, in ons diezelfde neiging bespeuren - die niemand onvergetelijker heeft bezongen dan Gezelle in zijn gedicht 'Terug', - dan vraag ik me af of daarin niet iets universeels, algemeen-menselijks schuilt? Toch kan men wél redelijk de vraag stellen of in een klein land, dat de werkelijkheid van politieke dwingelandij, industriële rampen, landbouwcrisissen, armoede en ellende, schrijnender voelde en deemoediger droeg dan elders het geval is, de behoefte om zich door genadige verbeelding te vermeien in die vredige, zonnige landelijkheid niet dringender was dan ergens ter wereld?

Anderzijds bewijst juist de stralende glans van die dichterlijke natuurwereld hoe onverwoestbaar in deze Vlaamse dichters, die schreven in een tijdperk van frustratie en vernedering, de levensliefde wortelde. Wat

ook onze strijdpoeëzie bewijst. Het is wel de moeite waard even vast te stellen dat in de 19^e eeuw, ondanks de ellende van de Vlaamse toestanden, de strijdpoeëzie, het volkslied en niet het minst de natuurlyriek van de Vlaamse dichters van meer levensvreugde getuigen dan de Noord-Nederlandse dichtkunst. Die levensliefde wisten zij echter, blijkens de kleinheid en de argeloosheid van het *paradis artificiel* dat zij zich droomden, door maatgevoel en bescheidenheid te beperken.

Zoals schier alle romantici ter wereld, zoekt de Vlaamse dichter in het landelijk leven de vrede voor zijn gemoed. De rust van het hart en het evenwicht der gevoelens, die Ledeganck en Van Duyse in het buitenleven vonden, weerklinken nog in de natuurmijmeringen van de semi-realist Jan Van Beers wanneer hij ‘t kalme en diepe genot dat de ziele smaakt op ‘t veld’ bezingt, en men voelt nog diezelfde geest op het einde der eeuw bij Verriest en Van Langendonck, wanneer zij de sfeer van kalme zielevrede in hun natuurgedichten oproepen. Zelden spreekt uit onze negentiende-eeuwse poëzie de onrust of de problematiek van het stadsleven. Wel is zij latent aanwezig, in zover zij wordt veracht of gevreesd:

Bij de kinderen der beschaving
kent men niet de zielelaving
Die de boekweitblom hier biedt,

schreef Ledeganck; haast een halve eeuw later zal Prosper van Langendonck de stad nog ‘die boze’ noemen en dromen ‘van het heil aan die boeren beschoren’. Van uit dit perspectief gezien, de optiek van de afkeer voor de moderne civilisatie - die grotendeels door morele angst is geïnspireerd -, krijgt de idealisatie van het landelijk leven weer een nieuw (belangrijk) aspect, dat wij hierboven nog niet vermeldden. Ook bij Gezelle had die diep existentiële en deels morele weerzin voor moderne beschaving grote betekenis en werd een der componenten van zijn glorieuze natuurdroom.

Af en toe openbaart die landelijke vredesdroom echter nog een diepere, en wel metafysische dimensie. Hij schenkt de kunstenaar de aanvoeling van een oernatuurlijk en paradijselijk leven dat aan de oorsprong lag. Niemand heeft dit verlangen naar communie met een oerzuivere schepping zo compleet beleefd en geadeld tot een religieuze mystiek als Guido Gezelle. Doch behoudens bij hem en de jonge Conscience, die de eerste huiverende bladzijden schreef van zijn *Boek der Natuur*, vindt men nooit die volstrekte intuïtieve overgave aan het mysterie van het zijnde. Wel vindt men glimpen van geloof in de paradijselijke zaligheid, die de natuur ons symbolisch openbaren kan, in de poëzie van Ledeganck en Van Duyse en tientallen na hen. Meer dan een halve eeuw later zal Arnold Sauwen nog zijn *Vaderhuis* dromend omgeven met al de

wijding van een patriarchaal, haast bijbels mysterie. Helaas, te zelden krijgt het natuurbeeld zulke diepte en sacrale wijding. Het is of een vreesachtige gematigheid, soms zorgvuldig achter retorische pathos en frazen gecamoufleerd, de Vlaamse dichter belet zich ten volle over te geven aan de genaden der zielsverrukking. Hij blijft verwijlen binnen de vaste grenzen van het bewuste gevoel en schrijft van daaruit *over* de natuur, in plaats van, door intuïtieve communie met de ziel der dingen, hun diepste wezen zelf te bereiken en in de taal te vangen. Daarom ligt het opperste bereiken van onze natuurpoëzie - enkele zeldzame extatische bladzijden niet te na gesproken - in een delicate stemmingskunst, die een min of meer vergeestelijkte natuurindruk in gevoelig melodische verzen vangt. Men vindt reeds zulke atmosferische momenten, met vloeiende taalmuziek doordrongen, in het beste werk van Ledeganck, en gans de eeuw door, tot in de latere generaties waartoe Verriest, De Mont, Van Langendonck, Sauwen e.a. behoren. Het is bescheiden maar eerlijke natuurpoëzie.

Een der lievelingsgedaanten van de mens in de Vlaamse dichtkunst is de landman, die in het dorp of op de boerderij in de gezegende natuur zijn noest en nederig leven leidt. Zijn levenswijze is sober. De hymne van Ledeganck op de boekweit vindt haar laatste climax in de evocatie van de nederige maaltijd die het gezin geniet aan de aartsvaderlijke haard:

Dra was 't aan de dis gezeten,
 Waar 't een feestgerecht mocht eten,
 Waar noch specerij noch wijn
 Bij behoefde, om alle smarten
 Te doen vlieden uit de harten,
 En wat mocht dit feestmaal zijn?
 O! wat zou het anders wezen
 Dan 't aartsvaderlijk gebak,
 In ons Vlaanderen steeds geprezen
 Onder 't veldelijk dak!

In zijn onvergetelijk gedicht *Terug* laat Gezelle heel het bewogen, van ontroering soms haast sprakeloze herinneringsbeeld van zijn bezoek aan het geboortehuis zijner moeder, culminereren in de ideaaldroom van een schamele koffiemaaltijd rond de ruwe boeretafel:

Zalige lieden, al
 te argloze mensen,
 weinig begeerdet gij,
 groot was uw hert!
 Kon het maar helpen, met
 wenen en wensen,

weer ate ik roggebrood,
naast u, aan het berd!

En ook Van Beers laat zo gaarne zijn nederige landman, die hij met een onzichtbare aureool van landelijke, haast bijbelse eenvoud omstraalt, 's avonds na de vermoeiende dagtaak vroom en tevreden zijn avondpap uitlepelen. Dát alles is Vlaams. Misschien zal deze rurale en klein-volkse levensstijl sommigen doen glimlachen om zijn beperktheid; voor mij heeft hij óók zijn charme en schone wortelvastheid.

Af en toe duikt wel eens de kleinstad op. Alle Vlaamse steden zijn in de dichtkunst van vorige eeuw kleinsteden. De dichters beleven ze kleinburgerlijk, amper zelfs, want vooral volks. Stadsbeelden die aan bod komen bij Vuylsteke, Dodd, Van Beers of wie ook, hebben op hun manier dezelfde bescheiden beperktheid die de landelijke dichtkunst kenmerkt. Hoe opvallend verschilt de Vlaamse letterkunde in dit opzicht van de zelfbewuste burgerlijke geest, die in de gelijktijdige literatuur van het Noorden overheerst.

Onder alle menselijke verhoudingen krijgt de familie de meest liefdevolle aandacht. Zij wordt bezongen in een intieme, wijdingvolle sfeer. Een der mooiste gedichten uit onze romantiek is de elegie *Natalia* van Prudens Van Duyse, een verheven hulde aan de bloedverwantschap die de echtgenoten en hun kroost onderling in een diep gevoelde en sacrale band samensnoert. Het vaste geluk van de echtverbondheid, in een sfeer van vrede beleefd, heeft vanaf Maria Doolaege tien- en tientallen Vlaamse dichters tot zingen verlost. Vooral de zaligheid van het moederschap, de heilige band van moeder en kind is een der meest geliefde thema's, door Ledeganck, De Cort, Hiel, Antheunis en zovele anderen ontroerend bezongen. Huwelijks- en familievrede is voor onze negentiende-eeuwse dichters een paradijsje van huiselijk geluk, intiem en veilig in de kleine woonst besloten. De schamele hut van de landman, het kleine dorpse binnenhuis, of het nederig vaderhuis in het verre dorp, zijn de uitverkoren plekjes waar de dichter zijn intimistische taferelen droomt. In zulk klein en vriendelijk milieu schetst Jan Van Beers ons zijn *Tante Geertrui*, situeert Gerard Dodd zijn intieme schetsjes:

De moeder slaapt in 't hoekje van de haard,
De vader rookt een beste pijpje Gouda's,
Terwijl hij peinzend naar de gensters staart,
En 't poesje bromt bij de warme houtas.

en ook Victor dela Montagne kan zich het liefdegeluk niet idealer dromen dan in een

..... huizeke klein en rein
met bloemen in alle hoeken,
een gouden zonnestraal op de vloer
en hier en daar wat boeken.

Indien deze verliefdheid op de vast-omsloten, kleine vrede van het familiale geluk hart en geest van de dichters blind maken voor de intense beleving van 's levens diepste en eeuwige geheimen, dreigt natuurlijk bornering. Ik zou niet durven beweren dat de Vlaamse poëzie van vorige eeuw daaraan is ontsnapt. Ook Anthonie Donker in zijn uitstekend essay over de *Karakertrekken der vaderlandse letterkunde* wees, wat het Noorden betreft, op hetzelfde gevaar. Toch geeft de huiselijke poëzie in Vlaanderen een levenséchtere indruk dan de veelal stichtende, huisbakken dichtkunst die rond dezelfde tijd in het Noorden floreert. Zij lijkt ons frisser en in al haar soms onhandige eenvoud, spontaner uit de levensbron gesproten. Het is duidelijk dat de 'moderne' poëzie in onze eeuw zich in thematisch opzicht nog weinig bekommert om de eenvoudige vreugden en blijvende zegeningen die het gemeenschapsleven in een harmonisch familieverband kan schenken, doch men is niet verplicht dit als een van haar verrijkingen te beschouwen. Het levensbeeld dat zij ons schenkt is er zeker niet gelukkiger om.

In de liefdebeleving ontwijkt de Vlaamse dichtkunst van de 19^e eeuw angstvallig de hemelen van extase en de hellen van drift en conflict om met beide voorzichtige voeten te wandelen in een kleine, nabije heimat van idealiserende rust. Het klinkt onthutsend dat juist een priester, met name Guido Gezelle, de eerste is geweest om de liefde - en wel de bijzondere, die vriendschap heet - in haar volstrektheid te bezingen, met al haar extreme tegenstellingen van jubel en wanhoop, angst en verrukking. De eigenlijk erotische poëzie is meestal kalmer. De jonge vrouw verschijnt doorgaans als de 'maagd', de onaanraakbare, fysisch fris maar vaag getekende schoonheid, die teder en vroom, met min of meer platoniserende verering wordt gehuldigd. Heel de 19^e eeuw door zal de idyllische, frisse schoonheid van dit tot fee omgetoverde volkskind in de Vlaamse liefdepoëzie op de troon worden geheven. Nog zal de laatste generatie vóór Van Nu en Straks haar reine bloei met stille, kalme gevoelens vereren. Zo bezingt Arnold Sauwen de 'bloem der meiden' en Victor dela Montagne, die zijn 'schalkse en blonde' vereert, voelt door haar zijn 'gedachten gereinigd, kalm en goed'.

De vrijage krijgt liefst haar fris en zonnig verloop in de pastorale lentenatuur, zoals Dautzenberg ze levenslang bleef dromen, of in het gemoedelijke binnenhuis, zoals Dodd het zacht bezong. Kloeke, gezonde, soms uitbundige zinnelijkheid vindt men wel eens bij onze realistische volksdichters, Frans De Cort, Emmanuel Hiel, J. De Geyter, of bij ironisten als Vuylsteke en Dodd. Aan hun pen ontsnapt af en toe een pikante stoutigheid, zoals de radde Nolet die vroeger wel eens aandurfde. Rond de negentigerjaren zal Pol de Mont de zinnelijke passie

in vuriger toon en met vlammender verbeelding bezingen. Maar, kan men ook bij hém van levensdiepe hartstocht spreken?

Dieper accent en beweging krijgt de liefde in de wilde *Sturm und Drang* van Rodenbach, in de stille, haast verzwegen elegieën van Victor dela Montagne en in de cerebrale passieverbeeldingen van Prosper van Langendonck. Toch verschijnt de eros in de dichtkunst van vorige eeuw, algemeen gezien, als een rustige levensharmonie, waarin liefelijke zinnelijkheid en tedere idealisatie gemakkelijk tot een beperkt en voorbeeldig evenwicht komen, dat zich bestendigt in een zachtaardige huiselijkheid, zoals Alfred De Smet die in zijn *Saaibol* heeft gedroomd. Verboden liefde wordt liefst getransponeerd naar het rijk van de legende (Van Duyse's *Ondine*, Bliecks *Kapucijn*) of van de mythe (Rodenbachs *Tannhäuser*). De gehuwde vrouw krijgt spoedig de wijding van het moederschap, die van de dichter al zijn genegen verering vergt, maar amoureuze gevoelens wekt zij minder. Minnares is zij trouwens nooit geweest. De levenslange liefdedroom kan best worden geresumeerd in de ultieme, huiselijke wens, die Prudens van Duyse met vrouw en kroost formuleert: wanneer 'des levens winter nadert, allen nog vergaderd (te zijn) rondom aartsvaderlijke haard'.

Het meest essentiële kenmerk van het wereldbeeld in geheel deze Zuidnederlandse poëzie is zijn omgrensde kleinheid. Noch in het godsdienstig leven noch in de liefde bereikt het, ondanks de schijn van hoogsprakerige retoriek, de toppen of afgronden van de beleving, welke de lezers imaginair doorgaans het liefst meeleven. Het kantonneert zich in een kleine ruimte, waaruit zich haast elk mens - al dromend of al lezend - gaarne wil bevrijden. Doch dit vermindert m.i. de bescheiden en reële levenswaarde van deze dichtkunst niet. Wellicht staat dit soort poëzie immers dicht bij de canon van normale en reële algemeen-menselijkheid dan het andere soort dat zich tragedies of extasen of demonische spanningen schept. De *aurea mediocritas* is zeker in de 19^e eeuw een geliefkoosde norm van het Nederlandse, ook Vlaamse kunstenaarschap. Indien deze poëzie excessen demonstreert, dan zijn ze meestal louter verbaal. Haar visie ontwikkelt zich zonder veel spanningen binnen kleine verhoudingen. Slechts twee Vlaamse dichters hebben zich, een korte tijd, in de beleving van het mateloze geslinderd: de jonge Gezelle, en hij zweeg spoedig en werd trouwens niet begrepen; de jonge Rodenbach, en zijn leven brandde erin op. In het Noorden heeft één enkele zich roekeloos uit de gevestigde orde losgewrongen: Multatuli. En hij werd uitgestoten. Zelfs de romantische Ledeganck, die zich soms wel eens aan pathos te buiten gaat, plaatst boven een van zijn beste gedichten als motto het citaat uit *Bilderdijk* 'Den wijze is niets gering' en Gezelle heeft nergens zijn ouderdomswijsheid van

de bescheiden middelmaat kernachtiger geformuleerd dan in *Tussen de Twee* (Rijmsnoer):

Ik schuwe
de hillen, (*heuvels*)
ik vluchte
de wee: (*weide*)
daar, best van
al, jeune ik
mij, tussen
de twee.

Onze romantiek geeft minder blijk van vrije en roekeloze verbeeldingsvlucht dan van piëteitvolle aandacht voor de kostbare wereld der vertrouwde dingen. Hoezeer geldt dit ook voor onze grootste dichter! Zonder opvallende verbeeldingskracht, wars van abstractie of experiment, put hij al zijn scheppingskracht uit de mysterieuze wereld der omgeving, die hij met zijn betoverende loupe onophoudelijk bekijkt. Geen dichtsoort heeft dan ook in Vlaanderen - en in geheel de Nederlanden - groter bijval gekend dan de genre-poëzie, die de dagelijkse gebeurtenissen met nauwkeurige en tedere liefde observeert. Virginie Loveling heeft niet enkel de doctrine van de realistische dichtkunst maar ook een grondtrek van het Nederlandse dichterschap uitstekend geformuleerd toen zij schreef:

Niets is ons onbeduidend,
Wij zamelen 't al bijeen
En scheppen wonderbeelden
Uit kleine nietigheên.

De innigheid die deze aandacht voor het geringe kenmerkt, wordt wel eens overgevoelig. De Vlaamse poëzie van de 19^e eeuw - en ook wel eens de vroegere, van de Middeleeuwen af - is doorwoerd van verkleinwoordjes, die schijnen te wijzen op een neiging om zich met behaaglijk en troetelend gevoel over te geven aan de kleine goedheden van het leven. Het verschijnsel doet zich ook in het Noorden voor, al wordt daar de uiting van gevoeligheid meer geschuwd en gedempt dan in Vlaanderen.

Ook de humor, die men aantreft bij Julius Vuylsteke, Gerard Dodd e.a. is, als ironisch verweer tegen de droom, typerend voor een levensvisie, die zich als vanzelf en zonder absolute ambities met de werkelijkheid verzoent en zich binnen de grenzen van het relatieve en anecdotische begeeft.

Deze algemene gemoedstendens schenkt aan de Vlaamse poëzie van de 19^e eeuw, vooral die van het realistisch tijdperk, een zekere unifor-

miteit, misschien zelfs monotonie; ook een beperktheid in gevoelsleven en observatie, waarvan iemand als Dautzenberg zich bewust was toen hij schreef:

Een grote zanger word ik nimmer,
'k Gevoele dit maar al te wel;
Want zing ik, 't geldt mijn dorpje immer,
En 't een of 't ander beuzelspel.

Diepe menselijke beleving komt in heel dit tijdperk te zelden voor. Volmaakte religieuze lyriek vinden wij slechts bij Gezelle, aangrijpende religieuze accenten ook bij Van Duyse en Van Langendonck. Voor de rest bestaat slechts onopvallende vroomheidspoëzie, meestal in affectief romantische toon geschreven en af en toe wel eens poëtisch geslaagd (Servaas Daems, Cuppens). Weinigen kunnen zich optillen tot authentieke beleving van het sublieme, de ‘onmeetbaarheid’ van leven en cosmos, tenzij weer Prudens van Duyse - wiens indrukwekkende persoonlijkheid, ondanks de waardering die Van Langendonck en Van de Woestijne hem schonken, nog steeds wordt onderschat - en Albrecht Rodenbach; enkele andere zeldzame gedichten niet te na gesproken. Het geestelijk bewustzijn van het tragische vinden wij voor het eerst bij Jan De Laet, die in zijn meesterlijk sonnet *Ontgoocheling* de Weltschmerz tot prangend filosofisch bewustzijn heeft verdiept; later ontwaren wij het in gedichten van Rodenbach, Van Langendonck, en soms gedempt bij Virginie Loveling, P.C. Verhulst, Dela Montagne en anderen. Doch meer dan eens is het pessimisme te sentimenteel en het optimisme te naïef.

Het zou echter onjuist zijn te beweren dat onze poëzie tot de komst van Van Nu en Straks heeft moeten wachten om het dichterlijk individualisme, begrepen als het bewuste bezit van een innerlijke persoonlijkheid met diepte en dimensies, te ontdekken. Wie de beste gedichten van de jonge Gezelle, van Van Duyse, De Laet, Rodenbach, de Lovelings heeft beluisterd, weet dat zij in zekere mate de smartelijkheid en jubel, angst en hunkering van het mens-zijn, de honger naar levensruimte en de martelende levensdrift hebben gekend, lang vóór Prosper van Langendonck heel deze innerlijke wereld het ‘menschdom van (ons) hart’ heeft genoemd.

Het meest fundamentele bezwaar dat men in onze tijd tegen de Vlaamse lyriek van vorige eeuw kan formuleren, is dat haar lyrisch gehalte zuiverheid en pregnantie mist. Zij bereikt te zelden de geheimzinnige *essentie* der poëzie. Lyrisch scheppen is voor het innerlijk mysterie van de ziel vorm zoeken in het mysterie van de taal. Te weinig dichters van onze 19^e eeuw waren zich bewust van de essentiële roeping van de dichter: zich te verdiepen in het mysterie van de taal, het steeds

onbekende leven van woorden, klanken, beelden, ritmen. Te weinig hebben zij dan ook aan hun lyrisch werk een toverachtige schoonheidsharmonie, een volmaakt sluitende vorm en een diep-irrationele uitdrukingskracht gegeven, zoals de goede lyriek doet. Alleen Guido Gezelle heeft zich met zijn schier onbewust, intuïtief genie, soms roekeloos, aan het geheim van de taal overgegeven om van uit haar ondoorgrondelijke schoot zuiver lyrisch te scheppen. Bij de anderen bleef de verhouding tot de taal te extern. Zij schreven wel met gevoel en verbeelding en heel wat vaardigheid, maar zij gaven zich niet over aan hun diepste zelf noch aan de geheimenis van de taal, en konden aldus uit haar wonderbaar erts het alchemische goud van de zuivere lyriek niet puren.

Dit betekent dan weer niet dat al dit werk waardeloos is. Blijve de zuivere lyriek het ideaal, toch weten wij dat de ontelbare dichters der mensheid vrij zelden deze kwintessens uit hun scheppingsprocessen hebben gepuurd. Ons esthetisch genot moet zo vaak bescheidener zijn. Zulk bescheiden maar gaaf genot wordt ons geschonken door het beste werk van K.L. Ledeganck, die voor het eerst onze arme, stuntelige volkstaal heeft doen zingen. Na hem zal meer dan één romantisch dichter 'een lied val melodij' met muzikale zoetvloeiendheid schrijven. Ook de retoriek, van classicistische herkomst, die vanaf Jan Frans Willems in geheel onze romantiek vigeert en er meestal tot wijdlopijge taalbouwsels leidt, heeft literaire verdienste. Alleen Guido Gezelle weet ze wonderbaar om te scheppen tot muzische lyriek, doch bij vele anderen schenkt zij ons toch literair genoeg. Ook de metrisch-ritmische oefeningen van de zogenaamde formalisten (Van Droogenbroeck, De Cort e.a.) - onze eerste experimentelen! - hebben enige verdienste. Hoe extern hun verhouding tot de lyrische essentie ook bleef terwijl zij speelden met metra en versschema's, toch hebben zij ruimere aandacht gewekt voor de esthetische beleving. Vooral aan hun vele navolgers, waaronder Pol De Mont, kan men om de sier en bekoorlijkheid van hun taal, geen externe stijlwaarden ontzeggen. En wie ten slotte zou geen genot beleven aan de fijnzinnige demping van het woord, de delicate stemming, de feilloze geslotenheid van de vorm in het beste werk van onze realisten, de Lovelings, Dodd, dela Montagne, Sauwen, enz.

Als geheel beschouwd noopt de Zuidnederlandse dichtkunst van vorige eeuw, tot aan Van Nu en Straks, mij niet tot enthousiaste bewondering, maar wel tot oprechte waardering en vaak tot stille vreugde. Er is in haar poëtisch gehalte weinig zuiver goud - de enige Gezelle niet te na gesproken! - maar wel heel wat glanzend zilver en nog meer warm-huiselijk tin.